

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто ключові компетенції майбутніх психологів авіаційної галузі, сформованість яких забезпечує успіх у професійній реалізації майбутніх фахівців. Проаналізовано наукові підходи та погляди до тлумачення таких термінів, як “компетенція”, “компетентність”, “психолог авіаційної галузі”. Проведено аналіз специфіки професійної діяльності психолога авіаційної галузі і власне самого процесу його підготовки у вищому навчальному закладі (ВНЗ) України. Висвітлено результати проведеного дослідження (констатувального експерименту) серед майбутніх психологів авіаційної галузі спрямованого на визначення рівня сформованості ключових компетенцій.

Ключові слова: компетенція, ключові компетенції; психолог авіаційної галузі; професійна реалізація

Постановка проблеми. Україна проходить складний і незворотний шлях державного та громадянського становлення. Незважаючи на складну політичну ситуацію в країні, реалізується стратегія забезпечення прискореного та випереджального інноваційного розвитку освіти і науки, створюються умови для самоствердження та самореалізації особистості впродовж життя.

Слід наголосити, курс до євроінтеграції, що був обраний Україною, відкриває безліч нових можливостей в професійному середовищі на європейському просторі. За даних умов конкуренція серед спеціалістів будь-якої галузі зростає, що спонукає до прискорення процесу реформування освітньої системи в Україні як складової процесу адаптації національної освітньої системи до змін, що вже відбулись за останні двадцять років у країнах Європи та світу і пов'язані з усвідомленням важливості та пріоритетності знань, як рушійної сили суспільного добробуту громадян та прогресу в цілому. Таким чином, перед вітчизняною педагогічною системою постає ряд нових, актуальних завдань, таких як:

формування та розвиток в майбутніх спеціалістів тих якостей, що забезпечать їм успішну професійну реалізацію та конкурентноспроможність на сучасному ринку праці;

здатність застосовувати знання, уміння та навички, освоєні в процесі навчання, під час реалізації професійної діяльності;

формування особистості, що відповідає соціальним та загальнокультурним вимогам в контексті професійного розвитку;

розвиток професійних та особистісних якостей фахівця, та інтеграція їх в одну гармонійну систему.

На нашу думку, однією з відповідей на поставлені завдання виступає процес формування в майбутніх фахівців ряду компетенцій, професійних і ключових, тобто, реалізації компетентнісного підходу в системі ВНЗ України. Особливу увагу хочемо приділити саме ключовим компетенціям. Зазвичай оволодіння академічними знаннями є основною метою в процесі навчання у виші, тобто педагогічний процес зосереджений на формування професійних компетенцій, а от ключові, зазвичай, не ставляться як пріоритетні, проте у сучасній європейській професійній спільноті дуже уважно ставляться до рівня сформованості саме ключових компетенцій у спеціаліста, як людини, яка буде складовою

професійної команди. Це стосується усіх сфер професійної діяльності людини і така прогресивна галузь, як авіація не є виключенням.

Діяльність психолога авіаційної галузі є важливою складовою в процесі організації діяльності авіакомпанії, що вимагає від спеціаліста високого рівня підготовки. Спектр функцій, що виконує психолог авіаційної галузі, досить широкий, якість їх реалізації залежить від рівня сформованості ряду компетенцій, якими має оволодіти студент-психолог у процесі професійної підготовки у виші.

Зважаючи на вищезазначене, актуальним є дослідження формування ключових компетенцій майбутніх психологів авіаційної галузі як умови їх успішної професійної реалізації, оскільки дана тема є недостатньо вивченою.

Метою статті є дослідження ключових компетенцій психологів авіаційної галузі, а також визначення умов їх формування в процесі навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Компетентністний підхід та його реалізація в освітньому просторі є актуальною темою педагогічних досліджень останніх сорок років. В Україні запровадження компетентнісного підходу в систему професійної освіти почали розглядати відносно пізно (кінець ХХ ст.). Дослідженням компетентнісного підходу займалися як зарубіжні так і вітчизняні вчені, такі як: Н.М. Бібік, О.Е. Лебедев, А.Г. Каспржак, П.Г. Щедровицький, Дж. Равен, В. Хутмахер, Є.Я. Коган, И.Я. Лернер, А.Г. Бермус, І. Фрумін, Б. Ельконін, Х. Мендель, Ф. Фрідріх, Ф. Мере та ін. Разом з тим рядом вітчизняних науковців розглядаються процеси та умови формування саме ключових компетенцій в контексті реалізації компетентнісного підходу в педагогічній системі ВНЗ, які проводять підготовку спеціалістів для різноманітних галузей діяльності людини, серед них: В. Байденко, І. Зимня, А. Хуторський, О. Савченко, К. Ушаков, В. Болотов та ін.

Вивченню особистості практичного психолога, проблеми його професійного становлення, а також вивченню питань підготовки спеціалістів психологічного профілю у вищій школі присвячені роботи: Т.С. Яценко, Г.В. Ложкіна, В.В. Рибалко, Л.І. Уманця, І.В. Борець. Проте, проблема підготовки психологів саме авіаційної галузі, на нашу думку, є недостатньо вивченою і потребує більш детального дослідження.

Виклад основного матеріалу Як зазначалось вище, ряд вітчизняних науковців у своїх роботах неодноразово звертались до теми реалізації компетентнісного підходу у сучасній системі вищої освіти. В їх дослідженнях компетентністний підхід розглядається як:

прояв оновленого змісту освіти у відповідь на мінливу соціально-економічну реальність (І.Д. Фрумін) [1];

узагальнена умова здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій (В.А. Болотов) [2];

основа головних цілей освіти, структурної презентації соціального досвіду та досвіду особистості, а також основний вид діяльності учнів та студентів, що дозволяє їм оволодіти соціальним досвідом, засвоювати навички практичної діяльності в сучасному суспільстві (А.В. Хуторський.) [3].

Як видно, із перерахованих тверджень, ряд науковців сходяться у тому, що компетентністний підхід – це новий виток розвитку системи освіти, який має на меті забезпечення мінливого соціально-економічного простору фахівцями, які готові до всіх його динамічних, часом не прогнозованих, змін.

Процес дослідження і запровадження, самого, компетентнісного підходу супроводжується виникненням низки питань щодо визначення основних понять: “компетентність” та “компетенція”, їх сутності та можливої тотожності. Поняття “компетенція”, що всебічно розглядається як у зарубіжній, так і у вітчизняній сучасній психолого-педагогічній науковій літературі, трактується як результат освітніх технологій, методів, організаційних форм, навчального середовища та є основою для формування індикаторів рівня кваліфікації. Зокрема, за визначенням Ф. Мер’є, компетенції становлять „ідентифіковані знання, що регулюють діями однієї чи двох здатностей у понятійному або дисциплінарному полі”. Тобто, в реальних ситуаціях компетенція проявляється в ефективності дій. На думку науковця, компетенція складається з таких категорій, як знання (*savoir*), уміння (*savoir-faire*), життєвий досвід (*savoir-etre*), уміння вчитися (*savoir apprendre*) – терміни, що вживаються для позначення сукупності внутрішніх змінних індивіда: академічних знань, практичних, професійних і соціальних навичок та вмінь, цінностей та здібностей індивіда, почуттів, емоцій, мотивів, якостей особистості, стилю поведінки, ідеалів, я-концепції, здатності використовувати нові технології [4].

На нашу думку, компетенція – це інтегральна характеристика особистості, що визначає її здатність вирішувати професійні проблеми і типові професійні задачі, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності з використанням знань, вмінь, навичок отриманих протягом навчання, а також, професійного та життєвого досвіду, цінностей та схильностей.

Проте окремою темою для наукових дискусій (А. Хуторський, Т. Зимня, Н. Бібік, А. Красильникова та ін.) серед науковців, педагогів-практиків, психологів, філософів та філологів в межах компетентнісного підходу є визначення та класифікація ключових компетенцій, що мають бути сформовані у випускника ВНЗ і які забезпечать йому успішну професійну реалізацію.

В контексті даної роботи професійну реалізацію розуміємо як характеристику всього професійного життя особистості від етапу початкового професійного становлення до виходу на пенсію [5].

Зазвичай, до ключових компетенцій фахівця відносять такі, що є універсальними для соціальної адаптації особистості, її вільної орієнтації в сучасному інформаційному та культурному просторах, розвитку її творчого потенціалу. Саме ці компетенції вважаються загальнозначущими в єдиному освітньому просторі, а отже такими, які будуть сприяти вільному доступу до загальноєвропейських освітніх можливостей і послуг.

В процесі реалізації компетентнісного підходу у вишах України ми орієнтуємось на європейський досвід. Для ряду європейських країн, таких як Швеція, Голландія, Франція і т. і., запровадження компетентнісного підходу стало основною складовою процесу підготовки. Особливу увагу тут приділяють процесу формування надпредметним – ключовим компетенціям, як основи, яка забезпечує успішну реалізацію професійних компетенцій особистості. У 1996 році Радою Європи було визначено п’ять ключових компетенцій, якими “мають володіти молоді європейці” [6].

1) “...Політичні та соціальні компетенції, такі як здатність приймати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти ненасильницько, брати участь в підтримці і поліпшенні демократичних інститутів”;

2) Компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояв (відродження – resurgence) расизму та ксенофобії та розвитку клімату нетолерантності, освіта повинна “оснастити” молодих людей міжкультурними компетенціями, такими як прийняття відмінностей, повага до інших та здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;

3) Компетенції, пов'язані з володінням (mastery) усною та письмовою комунікацією, які є дуже важливими для роботи і соціального життя, з акцентом на те, що тим людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція. У цьому ж контексті комунікації все більшу важливість набуває володіння більш, ніж однією мовою;

4) Компетенції, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства. Володіння цими технологіями, розуміння їх застосування, слабких і сильних сторін і способів до критичного судження стосовно інформації, що поширюється засобами масмедіа та рекламою;

5) Здатність навчатися протягом життя в якості основи безперервного навчання в контексті як особисто-професійного, так і соціального життя” [6].

Проаналізувавши сутність поняття ключових компетенцій бачимо, що ключові (базові) компетенції є тією основою професійної діяльності майбутнього фахівця, що забезпечують ефективно подальше формування і реалізацію професійних компетенцій у всіх їх проявах і як результат успішної професійної реалізації особистості в цілому. Проте проблема формування ключових компетенцій в рамках освітнього процесу у спеціалістів авіаційної галузі, зокрема психологів, як відносно молодій спеціальності в даній галузі, є недостатньо дослідженою. Швидкість розвитку сфери психологічних послуг в авіації зумовлює актуальність та необхідність проведення даного дослідження.

Поява перших психологів, які працюють в сфері авіації, була зумовлена вимогами практики. Спочатку виникла потреба в психологічній освіті бортпровідників (стюардів), пізніше для бортпровідників розробили цілу систему викладання психологічних знань, а межі діяльності авіаційних психологів розширились, охоплюючи все більшу кількість спеціалістів.

Сьогодні в сфері авіації працюють спеціалісти різних професій: пілоти, члени льотного екіпажу, бортпровідники, інженери-техніки літака, авіадиспетчери, касири та багато інших. Всі ці спеціалісти являються об'єктом діяльності практичного психолога. Проте, діяльність психолога авіаційної галузі не регламентується жодним державним документом, а лише внутрішніми документами авіакомпаній. Тому задачі, що висувуються перед психологом, визначаються компанією, в якій він працює.

Зазвичай, першочерговими задачами, що ставляться перед авіаційним психологом в процесі роботи, є визначення критеріїв професійної відповідності різних категорій співробітників авіакомпанії, що забезпечує високий рівень якості обслуговування пасажирів та безпеку польотів в цілому. Сюди відносять вивчення особистісних, інтелектуальних та психофізіологічних характеристик осіб, що приймаються на роботу; оформлення висновків щодо рівня функціональної та психологічної готовності особистості для виконання певної професійної діяльності; вивчення особливостей професійної діяльності співробітників з метою удосконалення методів та критеріїв психологічного відбору кандидатів та прогнозуванню їх готовності до навчання та виконання професійних обов'язків.

Окрім цього, можемо визначити цілий ряд завдань, які, зазвичай, ставляться перед системою психологічної служби авіаційної компанії. По-перше, діагностична – робота психологів по організації та проведенню професійного психологічного аналізу осіб, що приймаються на роботу; співробітників, що змінюють посаду в межах підприємства, з метою визначення їх психологічних характеристик, що враховуються при визначенні відповідності до виконання певних обов'язків, а також прогнозування психологічної готовності до виконання певних службових задач. По-друге, психологічний супровід співробітників, як одна з основних задач психолога авіаційної галузі, що полягає в організації заходів по їх реабілітації та відновленню професійної працездатності. По-третє, організація та проведення соціально-психологічної роботи по забезпеченню позитивного соціально-психологічного клімату в колективах окремих структур і авіакомпанії.

Якість виконання даних завдань психологом авіаційної галузі залежить не лише від рівня сформованості його професійних знань, а й від того на скільки швидко, відповідально та ефективно він вирішує поставлені перед ним задачі, застосовує знання, уміння та навички освоєнні в процесі навчання та під час виконання практичної діяльності, тобто від рівня сформованості ключових компетенцій.

У даному дослідженні ми розглядаємо ключові компетенції психолога авіаційної галузі як комплекс сформованих під час проходження навчання у ВНЗ вмінь, знань та навичок, отриманого практичного досвіду вирішення професійних задач, а також особистісних якостей, що забезпечують ефективність професійної діяльності спеціаліста.

На сьогоднішній день навчання за напрямком “психологія” проводиться у двох вищих навчальних закладах України з авіаційним спрямуванням, а саме, в Національному авіаційному університеті (м. Київ) і Національному аерокосмічному університеті ім. Н.Е. Жуковського (м. Харків). В процесі навчання в даних ВНЗ студенти готуються вирішувати різнопрофільні задачі та виконувати функції, які пов'язані з конкретною сферою діяльності авіаційних служб. Під час організації процесу підготовки психологам авіаційної галузі даються основи інтегративних знань та вмінь, які є необхідними для успішного виконання ними професійних задач. Підготовка студентів за напрямком “психологія” відбувається протягом п'яти років за спеціальністю – психологія і за кваліфікацією – психолог, практичний психолог, викладач психології. По завершенню 4 років навчання студент отримує ступінь бакалавра, останній рік навчання він проводить у магістратурі, або удосконалює свої знання до рівня спеціаліста. За п'ять років навчання він має пройти повний шлях професійного становлення. В такій системі освоєння даної професії є ряд недоліків. Наприклад, теоретично, студент не може приступити до виконання навіть найпростішої професійної діяльності, оскільки повна картина професійних знань, умінь, навичок в нього формується лише наприкінці 4 курсу.

У першу чергу, надаючи перевагу теорії, студент до останнього не освоює практичні навички, ключові компетенції, що обезцінює його як спеціаліста. Тобто оволодівши професійними компетенціями, які не є підкріпленими ключовими, психолог-випускник стає не конкурентоспроможним фахівцем. Це зумовлено тим, що оволодівши академічними знаннями він не може їх застосовувати на практиці в повній мірі.

Відповідно до цього нами було проведено констатувальний експеримент на

базі Національного авіаційного університету серед студентів 1 та 2 курсів, що проходять підготовку за напрямком “психологія”, “практичний психолог” в рамках ознайомлювально-діагностичної практики у 2014–2015 навчальному році. Констатувальний експеримент складався з психолого-педагогічного спостереження та тестування, які забезпечили збір та інтерпретацію емпіричних даних. В результаті проведеного експерименту нами були виявлені (визначені) такі особливості підготовки психологів авіаційної галузі у ВНЗ та рівня сформованості в них ключових компетенцій:

рівень сформованості ключових компетенцій у студентів як 1 так і 2 курсів оцінений як низький (за шкалою: дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий) у 63,4%, як дуже низький у 14,6%;

не сформованість таких складових ключових компетенцій як мовленнєва креативність, комунікативні навички, здатність до рефлексивного мислення, самоаналізу та самооцінки, самостійність та відповідальність, здатність працювати в команді, а також ряд когнітивних якостей;

низький рівень мотивації до навчання, пізнання та саморозвитку, значно підвищувався в процесі роботи яка базувалась на застосуванні інтерактивних технологій. Так при активізації діяльності студентів в навчальному процесі інтерактивними методами відмічались ситуативні зростання показників навчальної активності, ініціативи, та самоорганізації.

Результати проведеного констатувального експерименту підтвердили необхідність зосередження уваги на проблемі формування ключових компетенцій у майбутніх психологів авіаційної галузі.

Таким чином, процес формування ключових компетенцій майбутніх психологів авіаційної галузі є актуальною проблемою, що поставлена перед сучасною системою вищої професійної освіти авіаційного профілю. В процесі формування ключових компетенцій майбутній психолог авіаційної галузі має освоїти та ефективно інтегрувати цілий комплекс знань, умінь, навичок, певного практичного досвіду, а також пройти шлях особистісного зростання, що має забезпечити йому успішну професійну реалізацію.

Висновки.

1. Ключові (базові) компетенції є тією основою професійної діяльності майбутнього фахівця, що забезпечує ефективне подальше формування і реалізацію професійних компетенцій у всіх їх проявах і як результат – професійного зростання.

2. Ключові компетенції психолога авіаційної галузі – це комплекс сформованих, під час проходження навчання у ВНЗ авіаційного спрямування, знань та навичок, отриманого практичного досвіду вирішення професійних задач та продуктивних інтегрованих умінь, а також особистісних якостей, що забезпечують ефективність професійної діяльності спеціаліста.

3. Успішна професійна реалізація психолога авіаційної галузі безпосередньо залежить від рівня засвоєних знань, умінь, навичок, практичного досвіду їх застосування, а також сформованості фахівця як особистості, які відображають ключові компетенції, що формуються в процесі навчання у ВНЗ авіаційного спрямування.

4. Результати проведеного експерименту констатують той факт, що рівень сформованості ключових компетенцій у майбутніх психологів авіаційної галузі є низьким. Використання інтерактивних технологій навчання є одним із

наіефективніших способів формування ключових компетенцій у студентів-психологів, порівняно з класичними методами навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фрумін І. Компетентносний підхід як естественний етап оновлення содержания образования [Електронний ресурс] / І. Фрумін – Режим доступу до ресурсу: EUREKANET.RU.
2. Болотов А.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / А.В. Болотов, В.В. Сериков. // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторский. // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
4. Матушевская Г.В. Современные тенденции развития педагогических компетенций студентов – будущих учителей в университетах Франции: дис. канд. пед. наук : 13.00.01. / Г.В. Матушевская. – Казань, 2000. – 167 с.
5. Ватульян В.А. Проблема профессиональной реализации и карьерные ожидания студентов-гуманитариев (результаты социологического опроса) [Електронний ресурс] / В.А. Ватульян // Современные научные исследования и инновации. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://web.snauka.ru/issues/2012/05/12707>.
6. Рекомендации парламента и Совета Европы от 18 декабря 2006 г. о ключевых компетенциях обучения в течение жизни (2006/962/ЕС) / пер. с англ. Р. Синельниковой. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://adukatar.net/klyuchevy-e-kompetentsii-dlyaobucheniya-v-techenie-vsej-zhizni/>.

Т.Д. Кострицкая
Национальный авиационный университет

ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ АВИАЦИОННОЙ СФЕРЫ КАК УСЛОВИЕ ИХ УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ

В данной статье рассмотрено ключевые компетенции будущих психологов авиационной сферы, формирование которых обеспечивает успех в профессиональной реализации будущих специалистов. В статье анализируются научные подходы и взгляды на определение таких терминов, как “компетенция”, “компетентность”, “психолог авиационной сферы”. Проведен анализ специфики деятельности психолога авиационной сферы и собственно самого процесса его подготовки в ВУЗах Украины. Предъявлены результаты исследования (констатирующего эксперимента), который был проведен среди будущих студентов психологов авиационной сферы и направлен на определение уровня развития ключевых компетенций.

Ключевые слова: компетенция; ключевые компетенции; психолог авиационной сферы; профессиональная реализация.

T. Kostritskaya
National Aviation University

FORMING KEY COMPETENCES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS OF THE AVIATION INDUSTRY AS A PREREQUISITE OF THEIR SUCCESSFUL PROFESSIONAL SELF-REALIZATION

In this article the key competences of the future psychologists of the aviation field are considered. The correct formation of the above mentioned competences ensures successful professional self-realization of the future specialists. Scientific views and approaches to defining such terms as “competence”, “competency”, “aviation industry psychologist” are analyzed in the article. The analysis of the peculiarities of the professional activity of the psychologist in the aviation industry, as well as those of the process of the professional training of the psychologist in the tertiary educational establishments of Ukraine, is carried out. The results of the research (ascertaining experiment), carried out among the aspiring psychologists of the aviation industry and aimed at determining the level of formation of key competences, are shown.

Key words: competence, key competences, psychologist of the aviation industry, professional self-realization.